

השבת – יסוד האמונה

1. קידוש.
2. "זכור ושמור".
3. שתי דרכים באמונה.
4. אמונה מתוך הכרה שכלית.
5. אמונה של דביקות.
6. סיכום.

1. קידוש.

[א] בקידוש של ליל-שבת מזכירים שני יסודות אמונה : בריאת-העולם ויציאת-מצרים. נשים לב שהחלק הראשון בקידוש, בו מופיע יסוד הבריאה, מופיע בלשון נסתר ומיד אחרי הזכרת יציאת-מצרים הלשון משתנה לנוכח : "ושבת קדשו באהבה וברצון הנחילנו... זכרון למעשה בראשית, כי הוא יום תחלה למקראי קדש, זכר ליציאת-מצרים. כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים, ושבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו".

[ב] בפסוקים הנאמרים לפני קידוש וכן בתפילות שבת מזכירים בלילה את "מעשה בראשית" כתיאור המסכם של בריאת-העולם – "ויכולו", בעוד שביום מזכירים פסוקים המופיעים כתיאור מצות השבת לבני-ישראל. ובתפילת ערבית : "אתה קדשת את יום השביעי לשמך תכלית מעשה שמים וארץ". בעוד שבתפילת שחרית: "ישמח משה במתנת חלקו... ושני לוחות אבנים הוריד בידו וכתוב בהם שמירת שבת".

היסוד הראשון הוא יסוד אוניברסלי, שכן אף אומות-העולם מאמינים בבריאה. היסוד השני מיוחד לישראל שקיבלו את התורה ואכן מיד אחרי "ושמרו בני ישראל את השבת" בפרשת כי-תשא, מופיע תיאור קבלת הלוחות : "ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו בהר-סיני שני לוחות העדות" (שמות לא ; יח).

לסיכום : מצאנו בקידוש לשבת שני יסודות אמונה : בריאת-העולם ויציאת-מצרים.

לעולם יסוד הבריאה מופיע תחילה, ואחריו יסוד האמונה של יציאת-מצרים ובהזכרת יציאת-מצרים עוברים לנוכח.

2. "זכור ושמור".

מצות השבת מופיעה בעשרת-הדברות בפרשת יתרו ובפרשת ואתחנן בשינויים :

בפרשת יתרו : "זכור את יום השבת לקדשו... כי ששת ימים עשה ד' את השמים ואת הארץ, את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי".

בפרשת ואתחנן : "שמור את יום השבת לקדשו... וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ד' אלקיך משם, על כן צוך ד' אלקיך לעשות את יום השבת".

למדו חז"ל בתורת-כהנים פרשת בחקותי : "זכור" בפה ו"שמור" בלב. ב"זכור" מופיע יסוד חידוש העולם, וב"שמור" – יסוד יציאת-מצרים. ובעוד שבפרשת יתרו מופיע : "עשה ד' ", הרי שבפרשת ואתחנן מופיע : "ויוציאך ד' אלקיך... על כן צוך ד' אלקיך" – בנוכח. גם כאן יסוד האמונה של בריאת-העולם מופיע תחילה ובנסתר, ורק לאחר מכן מופיע היסוד של יציאת-מצרים ובנוכח.

3. שתי דרכים באמונה.

דרך אחת להגיע לאמונה היא מתוך בירור שכלי במציאותו של ד' בעולם – הן מתוך חידוש העולם, הן מתוך התגליותיו בעולם דרך יציאת-מצרים ומעמד-הר-סיני. דרך אחרת להגיע לאמונה היא מתוך דביקות האדם בד', אשר היא-היא האמונה, וזה מתוך הדרכות ד' כיצד לחיות חיים של אמונה – של דביקות, "צדיק באמונתו יחיה". שתי דרכים אלו באמונה מופיעות במצוות בשבת, וננסה לבאר על-פי דרכים אלו מדוע "זכור" קשור למעשה-בראשית ומופיע קודם ל"שמור" הקשור ליסוד יציאת-מצרים והמיוחד לבני-ישראל בתור מצודה.

4. אמונה מתוך הכרה שכלית.

[א] בהזכירנו את חידוש העולם, אנו מזכירים יסודות אמונה חשובים כמציאות ד', ידיעתו, השגחתו ואמיתות הנבואה, שכן היאך נודע לנו שהעולם נברא בשישה ימים אם לא בנבואה במעמד-הר-סיני, באותו מעמד בו "עינינו ראו ולא זר ואזנינו שמעו ולא אחר" (לשון הרמב"ם בריש פרק שמיני מהלכות יסודי-התורה) דיבור

אלקי בעשרת-הדברות וכמובן זה כולל את יסוד השגחת-ד' אשר הציל אותנו מיד המצרים ואותם העניש.

[ב] בהיות חידוש-העולם יסוד אמונה חשוב כל-כך, נפסק שמי שהולך במדבר ושכח מתי שבת, מונה שישה ימים ובשביעי מקדש ומכדיל (סימן דשמ), ואף שיתכן שאין זו השבת, מכל-מקום, צריך לקדש ביום השביעי, הואיל ובו מזכיר את יסוד האמונה. וכך מבאר הרמב"ן, שיוסף היה משמר את השבת למרות שישב בחוץ-לארץ, כיון שביקש לגדל את בניו על יסוד האמונה ולהוציא מלבם את תפיסתם הכפרנית של המצריים.

[ג] אולם לא די להאמין בלב, אלא צריך להפנים יסוד אמוני-רוחני זה, וזה דוקא בכח הדיבור שקושר בין השכל הרוחני לבין כלי הביטוי הגשמיים (כוזרי א ; פט). וכידוע, מתרגם אונקלוס "ויהי האדם לנפש חיה" : "לרוח ממללא". לפיכך, "זכור" בפה, ורק על-ידי הפנמת יסוד חידוש העולם אנו מתמלאים באמונה.

5. אמונה של דביקות.

[א] "ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך" – האדם עסוק בששת ימי המעשה בשכלול הצד החיצוני של המציאות. אולם, מהותו של האדם היא נשמתו – "חלק אלוך ממעל", ותכלית כל ימי המעשה חייבת לבוא לידי ביטוי בחירות של נשמתו מהעסק העולמי.

[ב] לכן "ויום השביעי שבת לד' אלוקיך לא תעשה כל מלאכה". הדרך לאפשר ביטוי שלם של נשמתו היא בשביתה ובהמנעות מהעיסוק ב"ט מלאכות היצירה של הצד החיצוני בעולם – מהן ומתולדותיהן – וליתן ביטוי לקול הפנימי המבקש דביקות על-ידי התמדה בעבודת ד' משך יום שלם.

[ג] דווקא היום השביעי, פנימיות ימות-השבוע, מתאים לביטוי פנימיות האדם, כפי שמבאר המהר"ל, שהשביעי הוא מהות הדבר ופנימיותו, בעוד שהסיפּרה שש מבטאת שלימות ההופעה החיצונית. השבע מבטא את הפרישה מהחומר, שכן אין לה מיקום מדוייק וכך ביום השבת מצווים אנו בפרישה מחיי המעשה ונדרשים אנו לחיי רוח.

[ד] ה"שמור" – ההמנעות והשביתה מעולם המעשה מביא את היהודי לדביקות בד' ולכן הוא קשור ביסוד יציאת-מצרים בה זכינו לדביקות של אמונה בקריעת ים-סוף;

“ויאמינו בד” ולמדריגת-הנבואה במעמד-הר-סיני “בעבור ישמע העם בדברי עמך”. ובאותו המעמד קיבלנו הדרכה אלקית כיצר לחיות חיים של אמונה. “והמכתב מכתב אלקים חרות על הלוחות” – “אל תקרי ‘חרות’ אלא ‘חירות’, שאין לך בן-חורין אלא מי שעוסק בתורה”.

ה] מובן על-פי זה מדוע דוקא במצות השבת, – שהיא בעלת יסוד אמונה אוניברסלי – מצווים רק בני-ישראל : “ושמרו בני ישראל את השבת”, ואף יותר מכך : “גוי ששבת חייב מיתה” (וכן פסק הרמב”ם בהלכות מלכים פרק י הלכה ט). ובתפילה : “ולא נתנו ד’ אלקינו לגויי הארצות וכו’ כי לישראל עמך נתתו באהבה”. שכן רק עם-ישראל נברא עם נשמה שיכולה להגיע לדביקות בד’. רק הם בעלי המדריגה האלקית וממילא רק הם צריכים לשבות כדי לרבק בד’. “ושמרו בני ישראל את השבת” – יסוד השמירה שהוא השביתה ממעשה, בעוד שגוי ששבת לא יוכל להגיע לדביקות, וממילא לא פועל על-פי תכליתו ש”יום ולילה לא ישבותו” ולכן “חייב מיתה” (סנהדרין נח:).

6. סיכום.

מובן עתה מדוע חז”ל תקנו להזכיר את יסוד בריאת-העולם תחילה, שכן ראוי שחיים של אמונה יבואו רק אחר התבוננות על הופעת ד’ בעולם, וזאת מתוך הזכרת מעשה-בראשית והפנמת עניינו. רק אחר-כך – “זכר ליציאת-מצרים” – שבו קיבל עם-ד’ הדרכה לאמונה של דביקות, אמונה של קירבה ושייכות. לכן המעבר לנוכח בקידוש מיד אחרי הזכרת יציאת-מצרים : “כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים וכו’” לכן גם בדברות שבפרשת ואתחנן פוגשים אנו גם-כן יחס אישי : “ויוצאך ד’ אלוקיך”, וכן “על כן צוך ד’ אלוקיך”. אך לדביקות בד’ זקוקים אנו לשביתה מהעסק העולמי, ולכן ביסוד יציאת-מצרים מופיעה ההוראה “שמור” ! והיא שייכת רק לעם-ישראל המסוגל לחיות חיים של דביקות ומשום כך – “ושמרו בני ישראל את השבת”.